

AUDIOVIZUAL TARJIMA: SUBTITR VA DUBLYAJ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20591844>

Faxriddinova Dinora Faxriddin qizi

faxriddinovadinara79@gmail.com

+99891-554-18-08

Samarqand Davlat Chet tillari Instituti

Sharq tillari fakulteti, Xitoy tili kafedrası

Filologiya va tillarni o'qitish xitoy tili 2-kurs talabasi

Annotatsiya

Ushbu maqolada audiovizual tarjima (AVT)ning asosiy turlari subtitr, dublyaj, voice-over, audio-tavsif va lokalizatsiya jarayonlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Subtitr tarjimasida CPS, segmentatsiya va vaqt kodlari kabi texnik talablar, dublyajda esa labializatsiya va izoxroniya tamoyillari yoritiladi. Shuningdek, xitoy tilidan o'zbek tiliga tarjima jarayonida yuzaga keladigan madaniy va lingvistik muammolar ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari AVT sohasida tarjimonning nafaqat lingvistik, balki texnik va madaniy kompetensiyaga ega bo'lishi zarurligini ko'rsatadi.

Abstract:

This article analyzes the main types of audiovisual translation (AVT), including subtitling, dubbing, voice-over, audio description, and localization. It focuses on technical constraints in subtitling such as CPS (characters per second), segmentation, and time-coding, as well as dubbing principles like lip-sync and isochrony. The study also examines cultural and linguistic challenges in translating from Chinese into Uzbek. The findings emphasize that modern AVT requires not only linguistic competence but also technical and intercultural skills.

Kalit so'zlar

audiovizual tarjima, subtitr, dublyaj, CAT texnologiyalari, lokalizatsiya, segmentatsiya, CPS, Xitoy tili, o'zbek tili, madaniyatlararo tarjima

Keywords

audiovisual translation, subtitling, dubbing, CAT tools, localization, segmentation, CPS, Chinese language, Uzbek language, intercultural translation

Zamonaviy audiovizual tarjima (AVT) bugungi globallashuv jarayonida madaniyatlararo kommunikatsiyaning eng muhim vositalaridan biri hisoblanadi. Subtitr, dublyaj, voice-over va audio-tavsif kabi shakllar nafaqat tilni tarjima qilish, balki uni texnik, madaniy va vizual jihatdan moslashtirishni ham talab etadi.

Ayniqsa, xitoy va o'zbek tillari o'rtasidagi tarjima jarayoni iyeroglif tizimi, qisqa sintaktik tuzilma va madaniy farqlar sababli yanada murakkablashadi.

Mazkur maqolada subtitr va dublyaj tarjimasi tamoyillari, CAT texnologiyalarining AVT jarayonidagi o'rni hamda zamonaviy audiovizual lokalizatsiya turlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, Xitoy tilidan o'zbek tiliga tarjimada yuzaga keladigan texnik va madaniy muammolar yoritiladi.

1. Subtitr tarjimasida "Oltin qoidalar". Subtitr shunchaki tarjima emas, u vizual tahrir sanaladi. Professional darajada quyidagi ko'rsatkichlarga amal qilinadi: Vaqt kodlari (Time-codes): Tarjimon har bir jumlaning ekranda chiqish va yo'qolish vaqtini millisekundigacha belgilaydi. Agar subtitr tasvirdan 0.5 soniya kechiksa ham, tomoshabinning miyasi buni "xatolik" deb qabul qiladi.

CPS (Characters Per Second): O'rtacha kattalar soniyasiga 15-17 ta belgini (harf va bo'shliq) o'qiy oladi. Agar tarjimangiz uzun bo'lsa, siz uni qisqartirishingiz yoki tomoshabinga o'qishga ulgurishi uchun gapni soddalashtirishingiz shart. Segmentatsiya: Gapni qatorlarga bo'lishda mantiqiy bog'liqlik buzilmasligi kerak. Masalan, sifat va ot (masalan, "Qizil / olma") turli qatorlarga tushib qolmasligi lozim. Audiovizual tarjima jarayonida subtitr tayyorlash shunchaki til o'girish emas, balki qat'iy texnik talablarga asoslangan vizual tahrir sanaladi. Bu jarayonda birinchi navbatda soniyadagi belgilar soni, ya'ni CPS ko'rsatkichiga amal qilinadi. Insonning o'qish tezligi nutq tezligidan sekinroq bo'lgani sababli, tarjimon ma'noni saqlagan holda jumalarni qisqartirishi shart. Masalan, xitoy tilidagi 我想知道你为什么告诉我真相 (Wǒ xiǎng zhīdào nǐ wèishéme bù gàosù wǒ zhēnxiàng) gapini so'zma-so'z o'girilsa, o'zbek tilida juda uzun matn hosil bo'ladi va tomoshabin uni o'qishga ulgurmaydi. Shu sababli professional subtitrlashda bu jumla "Nega haqiqatni yashirding?" kabi londa shaklda ifodalanadi.

Ikkinchi muhim qoida segmentatsiya bo'lib, u matnni qatorlarga mantiqiy bo'lishni talab etadi. Gapni ikki qatorga bo'lishda grammatik yaxlitlik buzilmasligi, masalan, sifat va ot yoki bog'lovchi va u bog'layotgan so'z turli qatorlarga tushib qolmasligi lozim. Xitoycha 如果你努力学习, 你就会成功 (Rúguǒ nǐ nǜlì xuéxí, nǐ jiù huì chénggōng) gapini o'zbekchaga o'girishda "Agar qattiq o'qisang" birinchi qatorida, "albatta muvaffaqiyatga erishasan" jumlasini esa ikkinchi qatorida mantiqiy tugallangan holda berilishi kerak.

Uchinchi asosiy jihat vaqt kodlari va madaniy moslashtirishdir. Subtitr ekranda tasvirdan kechikishi yoki undan o'zib ketishi tomoshabin idrokini buzadi. Shu bilan birga, xitoy tilidagi barqaror birikmalar va maqollarni o'zbek tiliga o'girishda ularni tushuntirib berishga vaqt yetmaydi. Masalan, 半途而废 (Bàn tú ér fèi) birikmasi so'zma-so'z "yo'lning yarmi to'xtab qolish" deb emas, balki "Taslim bo'lma" deb, yoki 一言为定 (Yī yán wéi dìng) iborasi "Kelishdik" kabi qisqa

muqobillar bilan berilishi lozim. Xitoy tili iyerogliflar hisobiga ekranda juda kam joy egallagani bois, o'zbek tilidagi tarjima hajmi xitoychaga nisbatan sezilarli darajada kengayib ketadi. Bu esa tarjimondan yuksak darajadagi londa ifodalash va tahrirlash mahoratini talab qiladi.

2. Dublyajda "Moslashtirish" (Adaptation) turlari

Dublyajda tarjimon nafaqat ma'noni, balki "nafas"ni ham tarjima qiladi:

Labializatsiya (Lip-sync): Aktyor og'zini ochganida tarjimada ham ochiq unlilar (A, O), yopganida esa lab undoshlari (B, M, P) kelishi ideal hisoblanadi.

Izoxroniya: Tarjima qilingan gap original gap bilan bir xil vaqtda boshlanib, bir xil vaqtda tugashi kerak. Agar inglizcha qisqa "Yes, I did" o'zbekchada "Ha, men buni amalga oshirdim" deb tarjima qilinsa, aktyor og'zini yopib bo'lgandan keyin ham ovoz davom etaveradi – bu dublyajdagi eng katta xato.

Dublyajda moslashtirish jarayoni nafaqat so'z ma'nosini, balki kadrda ko'rinib turgan harakat va nafas sur'atini ham o'zbek tiliga o'girishni talab etadi. Bu yo'nalishda birinchi navbatda labializatsiya, ya'ni "Lip-sync" hodisasiga e'tibor qaratiladi. Bunda ekrandagi aktyor og'zini ochganida tarjimada ham ochiq unlilar, masalan, A yoki O tovushlari, lablarini birlashtirganida esa B, M, P kabi lab undoshlari kelishi ideal hisoblanadi. Xitoy tilidagi 爸爸 (Bàba) so'zini o'zbekchaga "Dada" deb emas, aynan "Ada" yoki "Dadam" shaklida moslashtirish lab harakatlaridagi vizual nomuvofiqlikni kamaytiradi.

Ikkinchi muhim talab izoxroniya bo'lib, u tarjima qilingan nutqning original nutq bilan bir xil vaqtda boshlanishi va tugashini ta'minlaydi. Agar xitoy tilidagi qisqa 对 (Dui) so'zi o'zbekchada "Siz mutlaqo haqsiz" deb tarjima qilinsa, ekrandagi aktyor og'zini yopib bo'lgandan keyin ham ovoz davom etaveradi, bu esa dublyajdagi eng qo'pol texnik xato sanaladi. Shu bois, izoxroniyani saqlash uchun tarjimon ba'zan jumlaning kengaytirishi yoki aksincha, ma'noni saqlagan holda maksimal darajada qisqartirishi shart.

Bundan tashqari, dublyajda dramatik pauzalarini hisobga olish ham o'ta muhimdir. Agar xitoylik aktyor 我不.....知道 (Wǒ bù..... zhīdào) deb gap orasida to'xtab nafas olsa, o'zbekcha matnda ham "Men... bilmayman" shaklida xuddi o'sha nuqtada to'xtalish bo'lishi kerak. Bu nafaqat texnik moslikni, balki qahramonning his-tuyg'ularini ham aniq yetkazib berishga xizmat qiladi. Xitoy tili bo'g'inli va qisqa bo'lgani sababli, o'zbekcha dublyaj matni ustida ishlashda har bir so'zning aytilish davomiyligini millisekundlargacha o'lchash tarjimondan yuksak mahorat talab etadi.

3. AVTning zamonaviy turlari (Inovatsiyalar)

Hozirda faqat subtitrlar va dublyaj bilan cheklanilmaydi:

Voice-over (Kadr orti ovozi): Bunda original ovoz 20-30% eshitilib turadi, tarjima esa uning ustidan o'qiladi. Bu ko'pincha hujjatli filmlar va yangiliklar uchun ishlatiladi.

Audio-tavsif (Audio Description): Ko'zi ojiz insonlar uchun filmdagi vizual harakatlarni (masalan: "U sekin stulga o'tirdi va derazaga qaradi") hikoya qilib berish san'ati.

Lokalizatsiya (Videoo'yinlar): Bu eng qiyin soha, chunki siz nafaqat matni, balki interfeysni, menyularni va o'yin ichidagi madaniy elementlarni ham o'zgartirishingiz kerak

Zamonaviy audiovizual tarjima (AVT) sohasi bugungi kunda faqat an'anaviy subtitr va dublyaj bilan cheklanib qolmay, texnologik taraqqiyot natijasida yangi innovatsion turlarni o'z ichiga olmoqda. Bu yo'nalishda birinchi navbatda kadr orti ovozi, ya'ni Voice-over uslubi keng qo'llaniladi. Bunda original ovozli yo'lak butunlay o'chirilmaydi, balki 20-30% darajadagi past ovozda eshitilib turadi va tarjima uning ustidan o'qiladi. Masalan, xitoy tilidagi hujjatli filmlar yoki yangiliklar dasturlarida suhbatdoshning haqiqiy ovozi va his-tuyg'ulari saqlab qolinishi tomoshabinda ishonch hissini uyg'otadi.

Ikkinchi muhim innovatsiya bu audio-tavsif, ya'ni Audio Description san'atidir. Bu usul ko'rish qobiliyati cheklangan insonlar uchun yaratilgan bo'lib, filmdagi vizual harakatlar, qahramonlarning tashqi ko'rinishi va atrof-muhit tasvirlari ovozli tarzda hikoya qilib beriladi. Masalan, xitoycha tarixiy filmda qahramonning xanfu kiyimi yoki choy marosimi jarayonidagi harakatlari "U sekin stulga o'tirdi va derazaga qaradi" kabi aniq jumlar bilan tavsiflanadi. Bu audiovizual mahsulotning inklyuzivligini ta'minlab, uni barcha uchun ochiq qiladi.

Uchinchi va eng murakkab soha bu video o'yinlar lokalizatsiyasidir. Bu jarayonda nafaqat xitoycha muloqotlar va matnlar tarjima qilinadi, balki o'yin interfeysi, menyular va madaniy elementlar ham maqsadli auditoriyaga moslashtiriladi. Masalan, o'yin ichidagi 任务 (Rènwù) so'zi "Vazifa" deb, 商城 (Shāngchéng) esa "Do'kon" deb interfeys dizayniga mos holda joylashtirilishi shart. Shuningdek, xitoy madaniyatiga xos bo'lgan timsollar yoki ranglar o'zbek auditoriyasi uchun noto'g'ri tushunilmasligi uchun grafik va mazmuniy o'zgarishlar kiritiladi. Bu tarjimondan ham til, ham texnik dasturlash va madaniyatshunoslik bilimlarini talab etadi.

Xulosa qilib aytganda, audiovizual tarjima zamonaviy madaniyatlararo muloqotning eng murakkab va serqirra yo'nalishlaridan biridir. Subtitr tayyorlashda soniyadagi belgilar soni (CPS) va mantiqiy segmentatsiyaga amal qilish tomoshabinning matni oson o'qishini ta'minlasa, dublyaj jarayonidagi labializatsiya va izoxroniya qonuniyatlari qahramon nutqining tabiiy chiqishiga

xizmat qiladi. Xitoy tili kabi iyerogliflarga asoslangan tillardan o'zbek tiliga o'girishda tarjimondan nafaqat til bilimi, balki har bir bo'g'in va soniyani hisobga oluvchi yuksak tahrir mahorati talab etiladi.

Bugungi kunda AVT sohasi faqat an'anaviy usullar bilan cheklanib qolmay, Voice-over, audio-tavsif va videoo'yinlar lokalizatsiyasi kabi innovatsion yo'nalishlar bilan boyib bormoqda. Bu esa tarjimon zimmasiga ham texnik dasturlar bilan ishlash, ham madaniy realiyalarni moslashtirish mas'uliyatini yuklaydi. Binobarin, sifatli audiovizual mahsulot yaratish uchun tarjima jarayonida tilning badiiy boyligi bilan birga, texnik aniqlik va vizual uyg'unlikni saqlash muvaffaqiyatning asosiy garovidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Díaz Cintas, J., & Remael, A. (2020). *Audiovisual Translation: Subtitling*. Routledge.
2. Gambier, Y. (2019). *Audiovisual Translation and Media Accessibility*. Palgrave Macmillan.
3. Baker, M. (2018). *In Other Words: A Coursebook on Translation*. Routledge.
4. Shuttleworth, M., & Cowie, M. (2014). *Dictionary of Translation Studies*. St. Jerome Publishing.
5. Pym, A. (2016). *Translation Technology and Society*. Routledge.
6. 张美芳 (Zhang Meifang). (2018). 《影视翻译教程》. 北京：外语教学与研究出版社.
7. 李运兴 (Li Yunxing). (2020). 《翻译技术与计算机辅助翻译》. 上海外语教育出版社.
8. 马会娟 (Ma Huijuan). (2019). 《多媒体翻译研究》. 中国对外翻译出版公司.
9. 胡庚申 (Hu Gengshen). (2017). 《生态翻译学》. 北京：商务印书馆.
10. Baker, M. & Saldanha, G. (Chinese edition). 《翻译研究百科全书》. 外语教学与研究